

9 грудня 2010 року в Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» НААНУ відбувся круглий стіл щодо запровадження ринку родючих земель в Україні.

Прозвучали окремі досить конструктивні виступи, зокрема фермерів.

Після закінчення заходу Микола Миколайович Федоров передав мені збірник матеріалів Дванадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, який відбувався 25-26 лютого 2010 року. В збірнику надруковано мій виступ у вигляді наукової праці (ст. 173-178). Про свій виступ я інформував раніше.

Оскільки, **тема землеустрою повинна передувати темі ринку землі**, то актуально повернутися до викладеного.

25-26 лютого 2010 року в Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» НААНУ пройшов дванадцятий Всеукраїнський конгрес вчених економістів-аграрників з розгляду проблеми "Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві", на якому прозвучало ряд відвертих виступів також про трансформації земельної та аграрної реформи і їх наслідки...

□ **Державний землеустрій - основний інструмент здійснення земельної та аграрної реформи**

Другого дня, після змістовного виступу Павла Івановича Гайдуцького, я зробив коротку промову, яка не виходила

за рамки заявленої теми: «Державний землеустрій - основний інструмент здійснення земельної та аграрної реформи». Вона органічно розкривала суть порушеної проблеми в рамках конгресу, доповнюючи деякими аргументами виступаючих до мене...

На початку роботи конгресу прозвучало: "...дехто дозволяє собі говорити: «ТАК ЗВАНА РЕФОРМА», в той час, коли її автори вважають, що цей історичний процес реформувань, який розпочався на початку 90-х був виваженим і продуманим ...".

Оскільки розмова в рамках конгресу велась конструктивно, об'єктивно і відверто, я подякував Петру Трохимовичу, за те, що демократично дозволив висловлювати різні думки і говорити правду всім, в тому числі й мені... Так може поступити дійсно розумна і відповідальна людина перед своїм народом. Адже, в народі кажуть: "Розумний може простити дурному, а дурний розумному — ніколи...".

Виступаючи, я заявив аудиторії, що також казав: «Що так звана земельна реформа не супроводжувалась комплексом робіт із Державного землеустрою, як основного інструменту державного управління,

регулювання і реалізації земельної та аграрної реформи, здійснення заходів з формування мінімально неподільних господарських одиниць з одночасним відновленням науково-обґрунтованих природних ландшафтів у нових умовах соціально-економічного розвитку кожної території і держави в цілому...».

Адже, кожна держава, яка проводила земельні та аграрні реформи в національних інтересах накреслювала цілі та шляхи своїх реформувань, бачила їх перспективи. Всі реформування відбувалися і супроводжувалися комплексним державним землеустроєм.

Так, на початку минулого століття метою Столипінської реформи було створення умов вільної праці на власній землі, внаслідок чого формувались тисячі й тисячі сімейних хутірних господарств, визначались і виділялись відповідні земельні масиви, діяла продумана фінансово-господарська система тощо.

Будуючи соціалізм, також проводили широкомасштабний соціалістичний землеустрій та землевпорядкування, в процесі якого ліквідували Столипінські хутори, усупільнювали землю і формували колективні

господарства, згуртовуючи всі поселення і всі помешкання в компактні населені пункти (комуни). Освоювали землі, розорюючи межі, будували зрошувальні та осушувальні системи, впроваджували агролісрмеліоравні та ґрунтоводоохоронні заходи...

Пізніше, щоб остаточно ліквідувати настрої осібності й самобутності та щоб легше було «управлять» радянськими селами повсюдно укрупнювали колгоспи та об'єднували по декілька сіл в одну сільраду. Внаслідок такого землеустрою виникли - центральні садиба, які розвивалися та неперспективні села, що починали вимирати. Одночасно проводився наступ на власність, яка залишалась у дворах селян, в тому числі через додаткові податки на коней, худобу, птицю, на кожне дерево і кущ. Таким чином досягалась мета побудови комунізму...

Після проголошення незалежності України політики та вчені (особливо ті, що не прагнули до побудови самостійної незалежної України) підкидали різні ідеї та пропонували різноманітні кроки проведення реформ: - від “бонізації земель” на всіх громадян України до паювання - на працюючих в сільськогосподарських підприємствах пропорційно до їх трудового внеску... А головне, в умовах незалежності, - старі (антидержавницькі) сили не допускали комплексності та системності в зміні

(реформуванні) суспільно-економічних відносин в просторі й часі одночасно по всій території молодій держави.

Загарбавши також нашу долю в союзному рухомому багатстві: - золотовалютні запаси, закордонне майно, кошти заощаджень тощо “до Москви”, голодним та збентеженим українцям підкинули ідею поділу (...розділяй і владарюй...) потужного промислового і аграрного комплексу під відомим лозунгом: “...робітникам заводи, а селянам землю...”. Ваучери - в промисловості та паї - в сільському господарстві...

Пропонована земельна реформа зводилась начебто до вільного вибору і можливості розпочати приватну справу...

Фактично все було “пущено на самоплив...”... В господарствах погіршувалась ситуація через нестабільність грошової одиниці, відсутність обігових коштів. Збільшувались борги шляхом неадекватного бартерного авансування паливо-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, техніки тощо. Багато земель не засівалось...

Під фермерські господарства виділялись земельні ділянки гіршої якості та - подальше від села... В народі казали: “На тобі небоже, що мені не гоже...”. У такому середовищі під видом землеустрою також проводилась надумана компанія передачі земель в колективну власність та “розпаювання” продуктивних земель, яка привела до не обґрунтованого подрібнення родючих масивів майже на сім мільйонів кусочків та руйнування усталеного землеволодіння і землекористування.

В агонії до руйнації, зовсім не здійснювався продуманий комплексний і системний державний землеустрій та землевпорядкування в цілому по державі та кожної конкретної території зокрема. Не розглядались і не вирішувались необхідні складові реформувань і розвитку, зокрема: аналіз, прогнозування і планування розвитку територій, функціонування та вдосконалення соціальної сфери; технічне і технологічне переозброєння; створення нових робочих місць та шляхи зайнятості працездатного населення; реальні способи і джерела фінансово-кредитного забезпечення; створення умов для заготівлі, переробки та реалізації виробленої продукції за участю вільних господарів на своїй землі тощо.

Поряд з цим, під видом категорії земель сільськогосподарського призначення розпайовано понад 7

млн. гектарів деградованих і непридатних земель для сільськогосподарського виробництва, передбачених для будівництва, добування корисних копалин, розширення населених пунктів, заповідних, охоронних та інших об'єктів.

Не розглядались дієві механізми з вирішення проблем охорони земель та підвищення родючості ґрунтів. Поза увагою залишилися питання оцінки та використання розпайованих земель під багаторічними насадженнями і землями, зайнятими під меліоративними системами, будівлями і спорудами тощо.

Внаслідок "реформ" та через "дику гонитву" за втіленням агробізнесу над селянами-власниками, фактично появились супер великі господарські структури розміром в 100-300 тис. га (держава в державі). Тепер автори цього процесу (так званих і продуманих реформ...) констатують і "науково" обґрунтовують такі "сучасні українські господарські моделі" та пропонують: "Вважати за раціональне створення в Україні різних господарських формувань, таких як сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та особисті селянські господарства (господарства населення), які доповнюють одне одного і співставні за розмірами відповідно з американською та колишньою радянською, європейською та японсько-китайською моделями розвитку, що можуть

трансформуватися залежно від господарювання й ефективності виробництва".

При цьому замовчуються подальші шляхи та інтереси громадян України в "можливостях" такої трансформації...

У зв'язку з цими та іншими аргументами, розкриваючи заявлену тему на конгресі, я зосередив увагу тезисно саме на ролі Державного землеустрою, тому що лише держава і саме - держава мала і має відігравати основну і провідну роль в проведенні реформування суспільно-економічних, особливо земельних відносин.

Адже, відповідно до Конституції України - земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони - є об'єктами права власності

Українського народу і являються основним національним багатством, що перебувають під особливою охороною держави.

При цьому необхідно зауважити, що володіючи, користуючись, розпоряджаючись землею, одночасно здійснюється природокористування. Ці відносини нерозривно пов'язані між собою та з територією України.

В нашому випадку роль держави в питаннях землеволодіння і землекористування (природокористування), земельно-територіального устрою, ринкових відносин дійсно повинна бути основною, особливою і однозначною.

Ніякі антимонопольні чи “дорадчо-силові” структури не можуть руйнувати конституційні, а значить - державні monopolі інтереси - інтереси громадян України.

Саме тому реформування земельних відносин та природокористування, мали б розглядатися насамперед в національних інтересах, багатогранно і комплексно (в

правовому, економічному, екологічному, соціальному та моральному планах) з конкретизацією особливостей і властивостей тієї чи іншої території та цільового використання кожного квадратного і кубічного метра української землі.

Особливого підходу потребують території поза межами міст і містечок, які часто називаємо сільською місцевістю. Особливо цю територію необхідно розглядати комплексно і системно як живе середовище...

*Тому епіграфом мого виступу я визначив: «**Якщо архітектура – це застигла музика мистецтва, то землеустрій – це живе мистецтво здійснення природокористування в просторі й часі...**».*

При цьому слід наголосити, що Україна займає досить добре геополітичне місце в світовому просторі. Знаходиться в помірному кліматичному поясі, в області помірно континентального клімату.

Українська земля багата на різноманітні корисні копалини. Тут зосереджено близько 60 відсотків розвіданих загальносвітових запасів марганцю, значні запаси залізних руд, графіту, коксівного, кам'яного та бурого вугілля, бентонітових глин, каоліну, доломітів, кам'яної солі, кварцових пісків, кам'яних будівельних матеріалів, мінеральних вод, нафти, газу, золота, урану та багато інших паливних, рудних і не рудних мінеральних ресурсів.

Важливе місце посідають забудовані території, наявна інфраструктура, комунікації, курортні, оздоровчі, рекреаційні та інші місця.

Унікальним національним багатством є внутрішні води. На території України налічується до 71 тис. річок і струмків, з них 117 мають довжину понад 100 км, а 13 понад 500 км.

Українська земля щедро обдарована природою. Майже 25 тис. видів вищих і нижчих рослин представляють флору України. Тваринний світ охоплює понад 28 тисяч видів тварин.

В основі цього багатства лежить найголовніший наш національний скарб - ґрунти, які дають поживу рослинам, а через них усьому тваринному світу.

Сільськогосподарські угіддя займають майже 42 млн. га, в тому числі 32 млн. га ріллі.

Розораність території України надто велика і складає - 54 відсотки, а у складі сільськогосподарських угідь - 78 відсотків. Ґрунти на 35 відсотків еродовані (в основному рілля), 3 - засолені, 18 - кислі, 6 - заболочені або перезволожені, 33 відсотки дефляційно небезпечні. Радіоактивним забрудненням охоплено майже 8 млн. га сільськогосподарських угідь.

Ці аргументи також є підставою стверджувати, що об'єктом державного землеустрою має складати вся територія України, всі земельні ділянки та їх особливості, включаючи природні ресурси в розрізі не лише адміністративних територій, але й водозборів великих і малих річок, всіх категорій земель, всіх складових біосфери... Мають визначатися найдоцільніші шляхи і методи сталого природокористування з точки зору національних інтересів.

Вважаю, що метою пропонованого Державного землеустрою та землевпорядкування також має бути: - розкриття та вдосконалення методів і форм природокористування конкретної території як складової цілісної системи натурального організму біосфери, а також створення умов відродження добрих й досконалих життєвих форм з виходом на дедалі вищий рівень свідомості, гармонії, сили та краси кожного громадянина України, який одночасно споживає дари природи, - дари Української землі.

Саме тому обов'язковою умовою подальших кроків має буде негайна розробка і реалізація позавідомчих комплексних землевпорядних схем та проектів перспективного і поточного розвитку території в цілому, й зокрема, кожного регіону, водозбору, населеного пункту, кожного існуючого землекористувача (товаровиробника)...

В наших умовах, особливо з появою віртуальної приватної власності на земельні ділянки шляхом паювання земель, процес державного землеустрою і сама роль держави набуває особливого значення і змісту, де також необхідно буде врегулювати відносини власності та виправити допущені помилки не зашкодивши інтересам громадян України...

Адже, від імені держави - України було: насильно передано землі в колективну власність, якої немає ніде у світі (закономірно вона зникла в 1996 році із Конституції України); держава сама придумала кому і скільки подарувати земель; сама насильно вручила сертифікати, визначивши не продуману до кінця ціну паїв; сама насильно спонукала замінити їх на держакти і сама - держава, накладаючи мораторій та “обмивши раки”, пустила все на самоплив...

За таких умов одним із дієвих заходів збереження продуктивних сільськогосподарських земель в національних інтересах та здійснення задумів державного землеустрою незалежної суверенної держави мав би стати механізм, **де б перші трансакції** (включаючи зміну цільового призначення) **із земельними ділянками (паями), переданими безкоштовно в приватну власність, і тими, що належать до державної і комунальної власності проходили б лише через відповідну державну установу**, яку я обґрунтовано пропоную з самого початку новітніх процесів.

Найактуальнішими для України також повинні бути орієнтири на виробництво натуральної органічної чисто екологічної продукції рослинництва й тваринництва на

приватній господарській основі. Створення умов для вільного і повного забезпечення такою продукцією внутрішнього ринку на конкурентній основі та максимального виходу її на зовнішній ринок.

Вважаю, що реалізація пропонованого в комплексі з іншими заходами також відкриє можливості для відродження в кожного свідомого громадянина України, особливо в молоді й дітей, власної гідності та довіри до власних сил бути справжнім господарем на своїй землі й одержання реальних прибутків від свого основного національного багатства.

Розв'язання цих та інших наявних проблем і пропозицій в національних інтересах, перш за все, потребує термінового прийняття на державному рівні відповідної національної регуляторної політики, яка повинна бути обов'язковою до виконання і плануватись не менше ніж на 25 років з визначенням етапів конкретних кроків з реалізації системи державного землеустрою в часі й просторі, як основного інструменту втілення такої політики в життя.

На завершення я попросив, шановного Віктора Петровича Ситника — першого віце-президента Української

національної академії аграрних наук, щоб про земельні та аграрні реформи не говорили окремо економісти, чи окремо землевпорядники, а щоб запросили до конструктивної співпраці також архітекторів, лісників, екологів та інших вчених і практиків, тому що устрій і впорядкування територій як життєвого простору потребують творчого й мистецького комплексного та системного підходу.

Побажав, як завжди, всім присутнім, а також й собі, - здоров'я та наснаги почути один одного...

Підсумовуючи роботу конгресу, академіки Петро Трохимович Саблук та Віктор Петрович Ситник подякували за ділову розмову, високо оцінили роботу конгресу та висловили впевненість на подальшу конструктивну співпрацю...